

ELVIR DURANOVIĆ
Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka

SULTAN SULEJMANOVA DŽAMIJA U JAJCU OD OSNIVANJA (1528) DO DRUGOG SVJETSKOG RATA (1941)

Sažetak

Nakon osvojenja Jajca 1528. godine po nalogu osmanske vlasti bivša crkva sv. Marije pretvorena je u džamiju koja je po tadašnjem sultanu nazvana Sultan Sulejmanova ili Careva džamija. Bez referiranja na predosmanski period izgradnje i djelovanja crkve sv. Marije o kojoj u našoj literaturi postoji solidna građa, ovaj rad će se fokusirati na period od osnivanja džamije 1528. do početka Drugog svjetskog rata. Na osnovu arhivske građe i objavljenih izvora ovaj rad nastoji objasniti zašto je crkva sv. Marije pretvorena u džamiju i na koji način je to učinjeno. U radu su izdvojeni značajniji događaji iz historije džamije te hronološki predstavljeni do danas poznati imami, hatibi, mujezini i drugi njeni službenici. Posebna pažnja posvećena je historiji Sultan Sulejmanove džamije u XIX stoljeću, kada se desio požar nakon kojeg džamija do današnjih dana nije obnovljena. Pozivajući se na izvore iz arhiva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,¹ autor je ukazao na uzroke koji su doveli do toga da džamija nakon požara ne bude obnovljena.

Ključne riječi: Sultan Sulejmanova džamija, Fethija, Jajce, crkva sv. Marije.

Osvojenje Jajca 1528. godine i pretvaranje crkve sv. Marije u džamiju Sultan Sulejmana

Iskoristivši unutarnja previranja i borbu za prijestolje u Ugarskoj, Osmanlije su, predvođeni Gazi Husrev-begom, u januaru 1528. godine ponovo zauzeli Jajce, čime je prestala postojati Jajačka banovina.² Ljudevit Thalloczy

1 Veliku zahvalnost dugujem kolegi s Instituta dr. Hikmetu Karčiću koji mi je skrenuo pažnju na važne dokumente o Sultan Sulejmanovoj džamiji u Jajcu u arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke koji predstavljaju osnov za ovaj rad. Također se zahvaljujem ljubaznom osoblju Gazi Husrev-begove biblioteke koje mi je ove dokumente dalo na uvid.

2 O ponovnom osmanskom osvajanju Jajca i padu Jajačke banovine vidi: Vjekoslav Klaić, „Pad Obrovca, Udbine i Jajca – Prilog za hrvatsku povjestnicu godine 1527.-1528.“, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, Zagreb, god. VII, 1905, str. 57-67; Ljudevit Thalloczy, *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca*

navodi da je nakon kraće opsade grada postignut dogovor: ugarskoj posadi je dozvoljen slobodan prolaz s konjima i pokretninama, dok su stoku i ratni pribor morali ostaviti.³ Budući da su Osmanlije zauzele Jajce gotovo bez borbe, zatekli su u gradu zgrade u istom stanju u kojem ih je prije njih ugarska posada i lokalno stanovništvo koristilo. U sastavu osmanske posade koja se stacionirala u tvrđavi nalazio se i imam i jedno od pitanja koje je trebalo riješiti bilo je osiguravanje adekvatnog prostora za izvršavanje vjerskih obreda – džamije. Rješenje je pronađeno u postojećoj crkvi sv. Marije koja je preuređena u džamiju. Pretvaranje crkvi u džamije nije bila redovna praksa Osmanlija, pogotovo ako bi se neki grad, kako što je to bio slučaj s Jajcem, predao bez borbe, tako da Ismet Bušatlić s pravom postavlja pitanje: Zašto je crkva sv. Marije pretvorena u džamiju Sultan Sulejmana? Odgovarajući na ovo pitanje, Ismet Bušatlić smatra da se u konkretnom slučaju radilo o osveti Osmanlija za izdaju lokalnog kršćanskog stanovništva kojom je krajem 1463. godine omogućeno ugarskom kralju Matiji Korvinu da od Osmanlija ponovo preotme Jajce i oformi Jajačku banovinu.⁴ Naime, kako navodi Safvet-beg Bašagić, dok su jednog petka 1463. osmanski vojnici klanjali džuma-namaz u Jajcu, kršćani iz Dnoluke, naselja 6 km sjeverno od Jajca, provalili su u tvrđavu i sve vojниke poubijali.⁵ Da Osmanlije nakon ponovnog osvojenja Jajca stvarno nisu zaboravili događaje iz 1463. godine svjedoči i podatak da je nakon zauzeća Jajca 1528. godine iz Istanbula u Jajce stigla naredba prema kojoj su se petkom prije džume morale zatvarati sve gradske kapije dok se namaz ne završi. Budući da se u prvim osmanskim izvještajima o Jajcu, datiranim četiri godine nakon zauzeća grada, među vojnim osobljem izričito navode *bevvabi* ili gradske kapidžije⁶, jasno je da je gornja zapovijed ozbiljno shvaćena. Jajački dizdari i kapetani su brižno pazili da kapije grada budu zatvorene petkom za vrijeme džume do okupacije Bosne 1878. godine.⁷

Osveta za raniju izdaju mogući je razlog zbog kojeg je crkva sv. Marije pretvorena u džamiju. Međutim, odgovarajući na gornje pitanje ne smije se gubiti iz vida činjenica da su godinama nakon osvojenja Jajca 1528. u gradu jedini stanovnici bili vojnici i zanatlije koji su činili neku vrstu logističke podrške vojsci. Dvanaest godina nakon osvojenja Jajca u podgrađu ispod

---

1450.-1527., preveo dr. Milan Šufflay, Zagreb, 1916, str. 218-222; Ibrahim Alajbegović Pečevija, *Historija 1520-1676.*, El-Kalem, Sarajevo, 2000, str. 126.

3 Ljudevit Thalloczy, *Povijest...*, str. 221-222;

4 Ismet Bušatlić, *Kraljevski grad pod sultanima*, MIZ Jajce, Jajce, 2011, str. 38-39.

5 Safvet-beg Bašagić-Redžepašić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463-1850.)*, Sarajevo, 1900, str. 20.

6 Medžida Selmanović, „Jajce od pada pod Turke do kraja XVI vijeka“, *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)*, 42-43/1992-93, Sarajevo, 1995, str. 161.

7 S. Bašagić-Redžepašić, *Kratka uputa...*, str. 20, fnsnota 1.

tvrđave živjela su samo 24 muslimanska domaćinstva u rajinskom statusu.⁸ Dakle, u prvim decenijama nakon osvojenja Jajca stambenog prostora u samom gradu bilo je dovoljno, a budući da kršćanskog stanovništva uopće nije bilo, vjerovatno je imam ili neki vojni zapovjednik predložio vlastima da se napuštena postojeća crkva sv. Marije preuredi za džamiju, jer bi za takvu aktivnost trebalo značajno manje sredstava nego za izgradnju nove džamije. Kao što je poznato, osmanske vlasti su donijele odluku da crkvu pretvore u džamiju koja je dobila ime po sultanu Sulejmanu, za čije vladavine je Jajce osvojeno.⁹ Gledajući s današnje historijske distance, ovom odlukom objekat crkve sv. Marije sa tornjem sv. Luke sačuvan je od propadanja i nestanka. Naime, imajući na umu sudbinu drugih napuštenih crkava iz osmanskoj periođe koje su, prepustene zubu vremena, potonule u zaborav historije, sa priličnom sigurnošću može se tvrditi da bi sličan usud zadesio i crkvu sv. Marije. Paradoksalno ili ne, ali pretvaranjem crkve u džamiju Sultan Sulejmana, u stoljećima koja su uslijedila sačuvana je uspomena na njenu izvornu namjenu. Iako se više od 300 godina (1528-1832) u objektu nalazila aktivna džamija, među muslimanima Jajca tokom cijelog osmansko perioda i kasnije čuvala se uspomena na događaj kada je crkva sv. Marije pretvorena u džamiju.¹⁰

Nakon donošenja odluke o pretvaranju crkve u džamiju, objekat je valjalo prilagoditi na način da odgovara vjerskim potrebama muslimana. Prema Mazaliću, u okviru preuređivanja zgrade za džamiju Turci su sa sjeverozapadne strane napravili predvorje džamije. Krov predvorja, kako je to uobičajeno, oslonili su na drvene stubove. Ispod predvorja na sjeverozapadnom zidu ugrađena su vrata džamije te po jedan pravougaoni prozor s desne i lijeve strane vrata. Istovremeno, zazidani su svi romanizirani prozori i ranija vrata koja su služila za ulaz u crkvu na južnom zidu.

---

8 I. Bušatlić, *Kraljevski grad...*, str. 34.

9 Najveći broj carskih džamija bio je podignut po naredenju i u ime sultana Sulejmana (1520-1566), za čije vladavine su u ovoj krajiškoj provinciji bile najviše i proširene granice Osmanske države. Takve džamije bile su podignute: u Jajcu, Banjaluci, Donjoj Tuzli, Bijeljini, Gradiškoj, Kamengradu, Oborcima, Glamoču, Drnišu, Dobrunu na Drini i u Zvorniku. Vidi: Adem Handžić, „O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću“, *POF*, XXV/1975, Sarajevo, 1977, str. 135.

10 Kada je 1660. godine, dakle 130 godina nakon što je crkva pretvorena u džamiju, Evlija Čelebija boravio u Jajcu, o Sultan Sulejmanovoj džamiji je забилježио: „Tu ima Sulejmanhanova džamija koja je podignuta od neke porušene crkve.“ Vidi: Evlija Čelebi, *Putopis - odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Svjetlost, Sarajevo, 1967, str. 207.

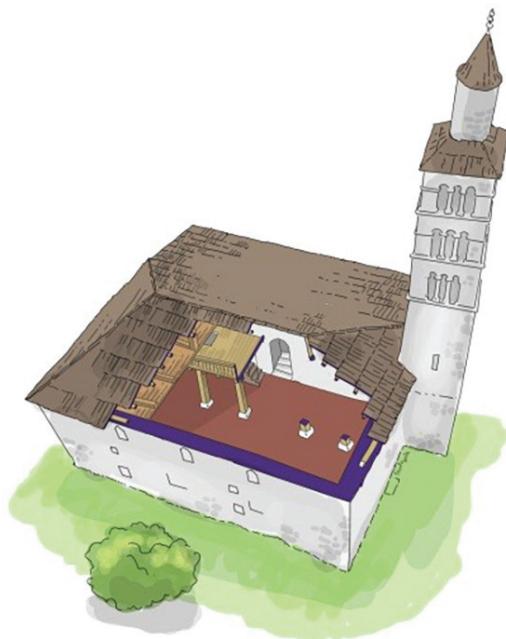
*Umjetnička rekonstrukcija mogućeg izgleda Sultan Sulejmanove
džamije u Jajcu nakon preuređenja zgrade*

Autor: Emir Isovć

Pri vrhu istočnog i zapadnog zida otvorena su po dva, a pri vrhu južnog zida tri prozora orijentalno-islamskog tipa. U prizemlju na južnom zidu napravljena su tri pravougaona prozora, a na zapadnom zidu jedan. Prostor u unutrašnjosti zgrade prekriven je šljakom i zemljom koja je na visini nešto preko 2 m poravnata i na njoj je postavljen drveni pod džamije. Unutrašnji zidovi uređeni su u duhu islama što znači da su sve eventualne ikone ili rezbarije s ljudskim ili životinjskim motivima uklonjene. Uz sjeverni zid ispred novootvorenih vrata džamije sagrađen je drveni mahfil. Niša mihraba, dekorisana uobičajenim reljefom stalaktita u štuku, ugrađena je u južni zid džamije.¹¹

---

11 Prema: Đoko Mazalić, „Stari grad Jajce (Novija arheološka istraživanja)“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu (GZM)*, nova serija, tom II, Sarajevo, 1952, str. 80-91.

Umjetnička rekonstrukcija mogućeg izgleda Sultan Sulejmanove džamije u Jajcu: unutrašnji presjek

Autor: Emir Isović

Budući da se muslimani u molitvi okreću prema Kabi u Meki, vjerovatno su safove u džamiji morali korigirati za nekoliko stepeni prema istoku u odnosu na južni zid zgrade. Naspram ulaza u džamiju nepoznati dobrotvor doveo je vodu i sagradio česmu za uzimanje abdesta.¹² Na istočnom zidu otvoren je prolaz između džamije i munare (toranj) na kojoj je dograđen alem i prvi ezan sa munare Sultan Sulejmanove džamije mogao se čuti iznad još uvijek polupraznog Jajca u prvoj polovini XVI stoljeća.

S otvaranjem džamije započinje formiranje džemata koji se u prvim decenijama nakon osvojenja Jajca grupisao oko nje. Uz vojnu posadu koja se sastojala od 115 vojnika pripadnika različitih vojnih formacija zajedno s imamom¹³, oko Sultan Sulejmanove džamije živjela su 24 muslimanska domaćinstva¹⁴ koja su sačinjavala njen prvi džemat. Narednih desetak godina broj popisanih stanovnika grada i varoši nije se značajnije mijenjao, ali je

---

12 I. Bušatlić, *Kraljevski grad...*, str. 39.

13 M. Selmanović, „Jajce od pada pod Turke...”, str. 174-184.

14 I. Bušatlić, *Kraljevski grad...*, str. 35.

naseljavanjem nemuslimana promijenjena njegova konfesionalna demografija. Prema popisu iz 1562. godine u Jajcu je uz Sultan Sulejmanovu džamiju živjelo 109 domaćinstava, od kojih je 9 bilo nemuslimanskih.¹⁵ Svi muslimani živjeli su unutar grada, dok su nemuslimani stanovali izvan gradskih zidina Jajca¹⁶ i, zbog nemilog iskustva s izdajom iz 1463. godine, nije im bilo dopušteno da se naseljavaju u samom gradu. Godine 1660., boraveći u Jajcu Evlija Čelebija opisuje prostor izvan Banjalučke kapije¹⁷ gdje su stanovali nemuslimani, a potom izričito tvrdi: „Hrišćane *apsolutno* ne puštaju u tvrđavu.“¹⁸ Kršćanima nije bilo dopušteno da se nastane u gradu tokom cijelog osmanskog perioda. Ivan Frano Jukić i Ivan Kukuljević Sakcinski, hrvatski historičari koji su pred kraj osmanske vlasti u Bosni boravili u Jajcu, zabilježili su da u gradu žive samo muslimani (Turci),¹⁹ te da je grad zatvoren za kršćane.²⁰ Godine 1888. između dvije jajačke kapije osim muslimana nalazila se samo jedna židovska kuća. Kršćani su živjeli izvan grada.²¹

U drugoj polovini XVI stoljeća dolazi do ubrzanog razvoja Jajca, sa jasnim strukturama gradske sredine i već oformljenim mahalama. Među jajačkim mahalama u *Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine* navodi se *Mahala džamije umrlog i od grijeha oproštenog sultana Sulejmana... u tvrđavi Jajce* sa imamom, hatibom, dva mujezina i 96 muslimanskih kuća koje su činile ubjedljivo najveći jajački džemat.²² Budući da su ovim popisom obuhvaćene i druge mahale u samom gradu, vidljivo je da je džemat Sultan Sulejmanove džamije dobio svoju prepoznatljivu muslimansku fizionomiju koja se u narednim stoljećima nije značajnije mijenjala.

---

15 Medžida Selmanović, „Jajačka nahija u opširnom popisu za Bosanski sandžak iz 1562. godine“, *POF*, 44-45/1994-95, Sarajevo, 1996, str. 237-240.

16 I. Bušatlić, *Kraljevski grad...*, str. 37.

17 Banjalučka kapija je gradska kapija na sjevernoj strani jajačke tvrđave.

18 Evlija Čelebi, *Putopis...*, str. 208.

19 Ivan Frano Jukić, *Putopisi i istorijsko-etnografski radovi*, Svjetlost, Sarajevo, 1953, str. 93.

20 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Putovanje po Bosni*, Zagreb, 1858, str. 75.

21 Prema: „Molba Mustajbega Bahtijarevića i drugih za popravak Careve džamije u Jajcu“, Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini (AIZBiH), Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, *Zemaljska vakufska komisija za Bosnu i Hercegovinu (ZVK)*, 35/1868.

22 *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Sv. I/2, Obradio Adem Handžić, Bošnjački institut Zürich – Odjel Sarajevo i Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 424-425.

Imami, hatibi, mujezini i ostalo osoblje džamije Sultan Sulejmana u Jajcu

Tri godine nakon osvojenja Jajca, 1531. na mjestu imama Sultan Sulejmanove džamije nalazio se imam mevlana Alija koji je za tu službu primao platu u iznosu od 1600 akči.²³ Kako je od zauzimanja Jajca do prvog spominjanja imena imama prošlo tek tri godine, nemamo razloga sumnjati da je mevlana Alija prvi jajački imam općenito i prvi imam Sultan Sulejmanove džamije u Jajcu. Mevlana Alija uživao je veliko poštovanje među drugim vojnicima i starješinama u posadi jajačke tvrđave. Čini se da je na dužnosti imama ostao do smrti. Ukopan je u Jajcu, a iz poštovanja prema njemu muslimani su stoljećima kasnije posjećivali njegov mezar radi ibreta²⁴ i murada.²⁵ Više od stotinu godina nakon njegove smrti Evlija Čelebija je boravio u Jajcu gdje je zabilježio da muslimani iz poštovanja obilaze mezar Ali-efendije,²⁶ kojeg on greškom naziva imamom džamije sultana Mehmeda El-Fatiha. Kako su, nakon osvojenja od strane Mehmeda El-Fatiha 1463. godine, Jajce krajem iste godine ponovo zauzeli Ugari u čijoj vlasti je ostalo narednih 65 godina, jasno je da nikakav spomen u samom gradu na nekog imama iz vojske sultana Mehmeda El-Fatiha nije mogao biti sačuvan, pa se sa velikom sigurnošću može tvrditi da su muslimani u Jajcu u Čelebijino doba i kasnije obilazili mezar mevlana Alije, prvog imama nakon ponovnog *fetha* – osvojenja Jajca 1528. godine.

Ali-efendija umro je u periodu između 1532. i 1540. godine, jer se ove godine na mjestu imama Sultan Sulejmanove džamije u džematu mustahfiza tvrđave Jajce nalazi mevlana Alauddin, sa timarom u iznosu od 1400 akči. Pomenuti timar Alauddin-efendije nalazio se u selu Vardište u kadiluku Brod.²⁷ Pošto uz ime mevlana Alauddina nije navedeno ime njegovog oca, o njegovom porijeklu, niti da li je i na koji način bio povezan s Ali-efendijom, za sada ne znamo ništa. Budući da u doba Ali-efendije i Alauddin-efendije još uvijek nije bila formirana mahala džemata Sultan Sulejmanove džamije, u postojećim defterima se ne navode druge službe u džamiji osim imamske. Međutim, iako se poimenično ne spominju, jasno je da je džamija i u ovom periodu imala mujezina, jednog ili više njih, kao i osobe koje su se brinule o njenoj čistoći i osvjetljenju.

---

23 Aladin Husić, „O imamskoj službi u tvrđavama Bosanskog sandžaka u 15. i prvoj polovini 16. vijeka“, *Novi Muallim*, god. I, br. 4, Sarajevo, 2000, str. 98.

24 *Ibret* – pouka, primjer. Vidi: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966, str. 338.

25 *Murad* – želja, ispunjavanje želje. Vidi: A. Škaljić, *Turcizmi...*, str. 474.

26 Evlija Čelebi, *Putopis...*, str. 208.

27 M. Selmanović, „Jajce od pada pod Turke...“, str. 179.

Ne zna se koliko je mevlana Alauddin ostao na dužnosti imama Sultan Sulejmanove džamije, ni da li je do 1562. godine eventualno imenovan na neku drugu dužnost, jer ga te godine ne nalazimo među popisanim stanovnicima Jajca. U opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1562. godine poimenično je navedeno 109 muslimana bez spominjanja njihovih dužnosti, tako da se sa sigurnošću ne može znati ko je od njih bio imam Sultan Sulejmanove džamije.²⁸ Dva desetljeća kasnije, 1586. godine u Jajcu je izbio požar koji je zahvatio i Sultan Sulejmanovu džamiju²⁹, koja je ubrzo iza toga popravljena.

U periodu od 1562. do 1604. godine dolazi do formiranja mahale Sultan Sulejmanove džamije i džemata od 96 muslimanskih domaćinstava. Po prvi put u popisima stanovništva uz imama nalazimo popisano i drugo osoblje džamije. Prema *Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, imam i hatib u Sultan Sulejmanovoj džamiji bio je Husejn-halifa, a mujezini bili su Musa i Ahmed. Za podvornika u džamiji (*kajjim*) imenovan je neki Hasan, dok se o čistoći džamije (*ferraš*) brinuo izvjesni Mustafa.³⁰ Svi službenici džamije uvršteni su u sultansku službu, tako da su njihove dnevne plaće: imama, hatiba i sermahfila³¹ u iznosu od 15 akči, drugog mujezina 4 akče, te kajjima i ferraša po 2 akče, bile isplaćivane iz *resmi filurije*³² kobaškog kadiluka.³³ Viši nivo islamske duhovnosti njegovao se u tekiji³⁴ u blizini džamije, čiji je šejh Mustafa, sin Karađoza, zajedno s dvojicom derviša, Kurdom, sinom Husejna i Ali-havadžom, sinom Iskadera, također obuhvaćen popisom.³⁵ Šejh Mustafa-efendija³⁶ bio je izuzetno cijenjena i poštovana osoba.

---

28 M. Selmanović, „Jajačka nahija...“, str. 237-240.

29 Ćiro Truhelka, „Pabirci iz jednog jajačkog sidžila“, *GZM*, br. XXX, Sarajevo, 1918, str. 158.

30 *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, I/2, str. 424.

31 *Sermahfil* - starješina učača Kur'ana, najčešće na mahfilu. Vidi u: *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985, str. 203.

32 *Resmi filurija* ili smo *filurija* je porez koji su plaćali Vlasi, odnosno svi stočari Balkanskog poluostrva sa vlaškim statusom. Od svake se kuće, ognjišta i dimnjaka nominalno uzimao po jedan zlatnik. Više o *resmi filuriji* vidi: Aleksandar Matkovski, „Stočarski danak – filurija“ *Arhivski vjesnik*, br. 34, Zagreb, 1990, str. 71-77.

33 *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, I/2, str. 425.

34 Evlija Čelebi, *Putopis...*, str. 207.

35 *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, I/2, str. 424-425.

36 Među prepisivačima orijentalnih rukopisa iz Jajca Osman Lavić spominje Ismaila, Jajčanina, sina šejha Mustafe, sina šejha Sinana, sina Ibrahimovog. Iako bi po godinama kada je rukopis prepisan, radi se o 1669. godini, pomenuti Ismail mogao biti sin u *Popisu* iz 1604. godine navedenog šejha Mustafe, imena očeva šejha Mustafe u ova dva dokumenta su različita. U *Popisu* se navodi ime oca Karađoz, a u prepisanom rukopisu ime oca je Sinan. Ako se radi o istoj osobi, moguće je također da je otac šejha Mustafe bio poznat pod dva imena: Karađoz i Sinan. Vidi: Osman Lavić, „Prepisivači rukopisa iz Jajca“, *Anal GHB*, XXVII-XXVIII, Sarajevo, 2008, str. 149.

Nakon njegove smrti muslimani Jajca posjećivali su njegov mezar učeći dove za njega i iskazujući mu i na taj način poštovanje.³⁷ Uz islamsku duhovnost, džematlije Sultan Sulejmanove džamije bavili su se naučnom i prepisivačkom aktivnošću. Uporedjujući imena prepisivača orijentalnih rukopisa iz Jajca s imenima ljudi navedenih u *Popisu* iz 1604. godine, može se primjetiti da su dvije osobe, Osman, sin Nesuhov, i Mehmed (Mahmud), sin Muradov, u Jajcu, vjerovatno i u samoj Sultan Sulejmanovoj džamiji, prepisali dva djela. Osman, sin Nesuhov, prepisao je u Jajcu tokom ramazana 1627. godine *Šarh al-Farā'īd*, djelo iz nasljednog prava, dok je Mehmed (Mahmud), sin Muradov, također u Jajcu prepisao 1623. godine komentar poznatog djela iz islamskog prava *Šarh al-Muqaddima fī aṣ-ṣalāḥ*.³⁸

Husejn-efendiju na mjestu imama džamije naslijedio je Mehmed-halifa, sin Omerov, koji se na ovoj dužnosti nalazio 1624. godine.³⁹ Pošto se Husejn-halifa i Mehmed-halifa spominju u različitim dokumentima koje dijeli period od dvadeset godina, moguće je da je između njih bio još neki imam Sultan Sulejmanove džamije o kojem za sada nemamo podataka.

Džamija Sultan Sulejmana je izgorjela u junu 1658. godine kada se plamen koji je zahvatio kuću hadži Abasa, sina Mehmedova, proširio po čitavoj jajačkoj čaršiji.⁴⁰ Budući da nije imala svog vakufa, sredstva za popravak džamije osigurana su od priloga džematlija i državne blagajne.

Krajem XVII stoljeća, u martu 1694. godine berat⁴¹ za obavljanje dužnosti imama u Sultan Sulejmanovoj džamiji dobio je izvjesni Ibrahim-efendija.⁴² Izgleda da Ibrahim-efendija osim džamijskih nije imao drugih vjerskih obaveza u jajačkoj tvrđavi, jer se u doba kada je on dobio berat za džamiju kao muderris u medresi u Jajcu spominje neki Hasan-halifa, dok je na mjesto muallima u Karadžoz-begovoj muallimhani u Jajcu postavljen Mehmed-halifa nakon smrti ranijeg muallima Mustafa-halife.⁴³

U isto vrijeme, krajem XVII stoljeća, obnovljen je berat kojim se kajjimu (podvorniku) Sultan Sulejmanove džamije, nekom Abdulahu, za službu u džamiji određuje dnevna plaća u iznosu od 2 akče iz mukate u Kobašu. Uz to, Abdullah je primao po dvije akče dnevno za prostirku i rasvjetu u džamiji. Abdullah je dužnost podvornika džamije preuzeo 7. februara 1695. godine.⁴⁴

---

37 Evlija Čelebi, *Putopis...*, str. 208.

38 O. Lavić, „Prepisivači rukopisa...”, str. 148.

39 Ć. Truhelka, „Pabirci...”, str. 159.

40 Ibid, str. 158.

41 Berat – dekret, dozvola. Vidi: A. Škaljić, *Turcizmi...*, str. 137.

42 Ć. Truhelka, „Pabirci...”, str. 159.

43 Ibid., str. 159.

44 *Katalog osmanskih dokumenata*, obradila Azra Gadžo-Kasumović, Gazi Husrev-begova biblioteka, A-1167/TO, Sarajevo, 2018, str. 50.

Na osnovu budžeta na poleđini berata vidljivo je da je plaća podvorniku Sultan Sulejmanove džamije u istom iznosu isplaćivana i polovinom XVIII stoljeća.⁴⁵

Napomenimo ovdje da Juraj Kujundžić⁴⁶ navodi, bez referiranja na neki izvor, kako je brigu o Sultan Sulejmanovoj džamiji u carevo ime vodila porodica Karahodžić iz Bulića, koji su za tu službu uživali timar u Bulićima i Podhumu. Od prihoda s tih imanja oni su održavali zgradu džamije.⁴⁷

Vidjeli smo da se prema *Popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine* plaća službenicima Sultan Sulejmanove džamije isplaćivala od prihoda resmi filurije kobaškog kadiluka. S takvom praksom nastavljeno je tokom cijelog XVII i početkom XVIII stoljeća. Godine 1721. dnevna plaća službenika ove džamije iznosila je 160 akči, a isplaćivala se iz prihoda stočara mukate Kobaš. Te godine bosanskom valiji i bosanskom kadiji naređuje se: „...da se na osnovu ranije izdatog berata službenicima (Fethijā u Banjaluci i Jajcu) džamija (...) isplaćuje plata iz prihoda sa mukate Kobaš koja to može izdržati.“⁴⁸ Usljed gubitka jednog dijela teritorije koja je pripadala Kobašu, devet godina kasnije, 1730. iznos od 91.310 akči, koliko je tada iznosila godišnja plaća službenika Sultan Sulejmanove džamije, po nalogu bosanskog vezira Osman-paše, isplaćivan je od pologa u bosansku hazinu (blagajnu), dok je raniji dio od mukate iz Kobaša dat u zakup nekom Hasanu i njegovom bratu Ibrahimu.⁴⁹

Ubrzo nakon toga službenicima džamije plaća se isplaćivala iz prihoda timara koji im je od strane države određen. Tako se Sulejman-halifa, imam i hatib Sultan Sulejmanove džamije u Jajcu, 1742. godine sporio oko timara kojeg je kao imam džamije u tvrđavi Jajce do tada uživao.⁵⁰ Njegov timar najvjerojatnije se nalazio u nahiji Uskoplje, jer je dvije godine ranije, 1740. nekom Mustafi, mujezinu iste džamije u ovoj nahiji dodijeljen timar u iznosu od 560 akči za službu koju je obavljao. Napomenimo da je Mustafa na dužnosti mujezina Sultan Sulejmanove džamije naslijedio ranijeg mujezina Sulejmana.⁵¹

---

45 Ibid., str. 50, fnsnota 82.

46 Juraj Kujundžić, „Srednjovjekovne crkve u Jajcu“, *Dobri pastir*, god. XXI-XXII, br. I-IV, Sarajevo, 1972, str. 278.

47 Ovaj Kujundžićev podatak nismo pronašli u do sada prevedenim i objavljenim historijskim dokumentima, tako da se mora uzeti s priličnom rezervom, dok je njegova pretpostavka da su eventualni posjedi koje je porodica Karahodžić dobila u Bulićima i Podhumu nekada bili u vlasništvu franjevačkog samostana u Jajcu potpuno historijski neutemeljeni.

48 *Malije defteri*, preveo Abdulah Polimac, MD-9908/50-2 od 1133/1721.

49 *Malije defteri*, preveo Abdulah Polimac, MD-C-449-1 od 1142/1730.

50 *Malije defteri*, preveo Abdulah Polimac, MD-153/19-4 od 1152/1742.

51 Ibid.

Negdje u isto vrijeme, polovinom XVIII stoljeća, vaiz⁵² u džamiji bio je Ali sin Muhamedov. Ovaj učenjak ostavio je zabilješku o tome na marginama rukopisa djela *Al-Muwāhib al-musabbala fī al-kalām ‘alā al-basmala* koji se čuva u Kantonalnom arhivu u Travniku.⁵³

Značajnije renoviranje Sultan Sulejmanove džamije oštećene uslijed starosti desilo se 1766. godine. Tada je za popravak džamije bilo potrebno 1443,5 groša. Izgleda da su mještani Jajca osigurali 443,5 groša jer je Bošnjak Mustafa-efendija Hafizadić dobio iz prihoda vakufa sultana Sulejmana u Istanbulu 1000 groša za ovu svrhu. Mustafa-efendija je također bio zadužen da nadgleda planirani popravak džamije.⁵⁴

Krajem XVIII i početkom XIX stoljeća mujezin u ovoj džamiji bio je Ali-halifa. Nakon njegove smrti, na dužnosti mujezina 1801. godine naslijedio ga je sin Omer-halifa, uz plaću od 6 akči, koji je uz mujezinsku obavljao i dužnost muarrifa⁵⁵ džamije.⁵⁶ Omer-halifa posljednji je do sada poznati vjerski službenik Sultan Sulejmanove džamije u Jajcu. Na ovoj dužnosti najvjerovaljnije je ostao do 1832. godine, kada je džamija izgorjela u požaru.

Uzmu li se u obzir svi do sada poznati podaci o finasiranju Sultan Sulejmanove džamije u Jajcu, evidentno je da su službenici ove džamije konstantno, od utemeljenja džamije 1528. do njenog stradanja 1832. godine, smatrani za državne službenike koji su isplaćivani iz timara koje im je država određivala ili direktno iz državne blagajne. Nigdje se ni u jednom dokumentu, za razliku od sultanskih džamija u drugim gradovima Bosne i Hercegovine, ne spominje vakuf Sultan Sulejmanove džamije u Jajcu, niti je zabilježeno da je neko uvakufio kakvu vrijednost u korist ove džamije. Vidjeli smo da je čak i renoviranje džamije 1766. godine izvršeno sredstvima osiguranim iz vakufa sultana Sulejmana iz Istanbula za koji je ovim posebnim povodom bila povezana. Upravo će ta činjenica, prema kojoj džamija nije imala svog vakufa niti drugih prihoda osim državnih, uz nepovoljne društveno-političke prilike, dovesti do toga da nakon požara 1832. godine, u vrijeme dubokih historijskih previranja u Bosni i Hercegovini, džamija ne bude obnovljena.

---

52 Vaiz – propovjednik. Vidi: A. Škaljić, *Turcizmi...*, str. 636.

53 *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, obradio Mustafa Jahić, Kantonalni arhiv Travnik i Al-Furqān Islamic Heritage Foundation London, Travnik – London, rukopis br. R 129/9, str. 19. U zabilješci stoji: „Ja sam siromah Ali ibn Muhammed, vaiz u kasabi Jajce u džamiji Sultan Sulejmana hana.“

54 Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, VGM DEFTER-00762.00178.

55 *Muarrif* – osoba koja petkom prije džuma-namaza uči *ta’rifu*, dovu (molitvu) u kojoj se spominje osnivač džamije. U Jajcu se u početku dova učila za sultana Sulejmana, a nakon njegove smrti za aktuelnog sultana. O *ta’rif* vidi: Mahmud Traljić, „Forma i sadržaj ibadeta u Gazi Husrev-begovoj džamiji“, *Analı GHB*, IX-X, Sarajevo, 1983, str. 316.

56 *Katalog osmanskih dokumenata...*, A-1195/TO, str. 62.

Sultan Sulejmanova džamija nakon požara 1832. godine

Hamđija Kreševljaković navodi da je bosanski vezir Mahmut Hamdi-paša, nakon sloma Husein-kapetana Gradaščevića, u Jajce otpremio odred nizama Arnauta koji su zauzeli tvrđavu i džamiju Sultan Sulejmana za svoje potrebe. Nepažnjom Arnauta došlo je 1832. godine do požara u kojem je stradala i džamija.⁵⁷ U požaru su izgorjeli krov, minber, mahfil i pod džamije, dok je alem na munari ostao netaknut. Putopisac Ivan Frano Jukić prenoćio je 8. jula 1843. godine kod kršćana izvan gradskih zidina u Jajcu. Čini se da u sam grad nije ulazio, jer je zabilježio da su sve jajačke džamije sagrađene od kamena, ustvari, nekada bile crkve!⁵⁸ Evidentno je, dakle, da se među kršćanskim žiteljima Jajca raširila legenda da su sve džamije u gradu, a ne samo jedna, nekada bile crkve. Desetak godina iza Jukića, u Jajcu su 1857. boravila dvojica putopisaca koji su nam prenijeli zanimljive podatke o džamiji Sultan Sulejmana. Ivan Kukuljević Sakcinski, hrvatski historičar i književnik, imao je malo više vremena da razgleda Jajce nego Ivan Frano Jukić. On je prošao pored džamije Sultan Sulejmana koja je tad već nešto više od dvadeset godina nakon požara izgledala tako ruinirano da je Sakcinski naziva „zапуштаним црквом поред које се налази сачуван звоник на којем умјесто кубета стоји шилјasti кров попут мунара.“⁵⁹ Vjerovatno mu je vodič kroz Jajce napomenuo da je tu nekada bila crkva, što je ovaj i zabilježio. Sakcinski dalje piše, vjerovatno opet prema nekoj legendi, da su muslimani pokušavali da od ove crkve naprave džamiju, ali kad god bi to učinili, grom bi udario u zgradu, tako da su oni odustajali od toga.⁶⁰ Iste, 1857., godine kroz Jajce je prošao ruski konzul u Bosni Aleksandar Giljferding. Za razliku od Sakcinskog, on je ispravno informisan da je nekadašnja crkva sv. Marije pretvorena u džamiju koja je, kako piše, nedavno izgorjela te da stoji pusta i dalje se ruinira.⁶¹

---

57 Hamđija Kreševljaković, „Stari bosanski gradovi“, *Naše starine*, god. I, Sarajevo, 1953, str. 24.

58 I. F. Jukić, *Putopisi...*, str. 93.

59 I. Kukuljević Sakcinski, *Putovanje po Bosni*, str. 75.

60 Ibid., str. 76.

61 Aleksandar Giljferding, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i staroj Srbiji*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 317.

Munara Sultan Sulejmanove džamije s alemom. Ilustracija iz 1857. godine⁶²

Imajući na umu da je Sultan Sulejmanova džamija i ranije nekoliko puta gorjela, ali je ubrzo nakon toga obnavljana, opravdano se postavlja pitanje: Zašto džamija nije sanirana nakon požara 1832. godine? Odgovor na ovo pitanje nalazimo u molbi za popravak džamije koju je devetnaest uglednih Jajčana, Bošnjaka,⁶³ uputilo 1888. godine Zemaljskoj vakufskoj komisiji u Sarajevu. U molbi stoji:

62 Ilustracija iz knjige: A. Giljferding, *Putovanje po Hercegovini...*, str. 320.

63 To su: Kapetanović Mahmud-beg, Kapetanović Malik-beg, Džabić Mustafa Galib-beg, Džabić hadži Sulejman-beg, Filipović hadži Hafiz, Bahtijarević Mustafa-beg, Hadžiosmanović hadži Hasan-aga, Kulenović Omer-beg, Kulenović Mustafa-beg, Kršlaković Muhamed-beg, Kršlaković Mustafa-beg, Spahić Mustafa-aga, Redžepagić Mustafa-aga, Saračević Mustafa-aga, Šamić Kamil-aga, Saračević Pašo-aga, mutevelija spomenute kasabe (u pečatu Fehim Salih, sin Ibrahimov), muhtar spomenute kasabe, Hodžić Agan-beg.

„U kasabi Jajce, u kojoj smo nastanjeni, nalazi se još od osmanskog osvajenja Bosne časna džamija Hunkarija (sultanska džamija) koja je prije četrdesetak godina u potpunosti izgorjela. Požar koji se pojавio u obližnjoj kući, ubrzo se proširio i na džamiju. U vatri je izgorjelo sve što je bilo napravljeno od drveta, tako da su ostala samo četiri zida i minaret. Nakon tog požara, kada je u vojnem pohodu poznatog velikog vojskovođe (*serdar-i ekrema*) Omer-paše⁶⁴ došlo do sukoba njegove nizamske vojske i Krajišnika, koji su već bili zauzeli našu tvrđavu, kompletno stanovništvo, sljedbenici različitih religija našega grada su bježeći napustili kasabu. Prošlo je dosta vremena od uspostavljanja primirja prije nego se lokalno stanovništvo u grupama počelo vraćati u grad. S druge strane i Porti je trebalo mnogo vremena da uspostavi red i mir među bosanskim narodom.

Lokalno stanovništvo je, zbog zavođenja novog poretku, bilo u zebnji šta bi im to moglo donijeti, pa su te iste godine uputili molbu za obnovu i rekonstrukciju časne džamije. Međutim, ni nakon nešto više od deset godina Porta nije poduzimala ništa u vraćanju džamije u prvobitno stanje, te se stanovništvo smatralo zakinutim što je obnova i rekonstrukcija prepuštena njima samima. Na molbe Porti za ponovnu obnovu, više puta su dolazili službenici Vilajetske vlade, određeni za uviđaj koji su izjavljivali da će obnova početi danas, sutra, i na tome je ostalo sve do sada.

Tokom okupacije (Bosne)⁶⁵ u blizini naše kasabe vodile su se borbe zbog kojih je kompletno muslimansko stanovništvo, porodice s golom i bosom dje-com, ostavljajući sav svoj imetak, krenulo u bjekstvo. Tom prilikom uništena im je cijelokupna pokretna imovina. Ostala im je samo zemlja. Pošto naš grad nije bogato trgovačko mjesto, još od povratka stanovništa na ranija boravišta do ovog trena bavimo se samo pribavljanjem osnovnih kućnih potrepština, neophodnih svakom domaćinstvu. Osim toga, već deset godina dobivamo ista prazna obećanja, a lokalno stanovništvo zbog nedostatka finansijskih sredstava nije u mogućnosti obnoviti spomenutu džamiju.⁶⁶“

Drugi, također važan razlog zbog kojeg džamija nakon požara nije bila obnovljena, jeste činjenica da džamija nije imala sopstvenog vakufa. Kao što je u ovom radu već spomenuto, službenici džamije su plaću primali iz državne kase ili timara koji im je država odredila, te da su 1766. godine sredstva za

---

64 Omer-paša Lataš.

65 Austrougarska okupacija Bosne 1878. godine.

66 „Molba Mustajbega Bahtijarevića i drugih za popravak Careve džamije u Jajcu“, Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini (AIZBiH), Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, *Zemaljska vakufska komisija za Bosnu i Hercegovinu (ZVK)*, 35/1868. Koristim priliku da se zahvalim Nusretu Čoli i Aidi Mujezin-Čolo koji su preveli ovaj dokument s turskog jezika. Dr. Ismet Bušatlić skrenuo mi je pažnju da se raniji prevod ovog dokumenta na bosanski jezik nalazi u arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke.

popravak džamije najvećim dijelom osigurana iz vakufa sultana Sulejmana u Istanbulu. Uz državne donacije, jedini prihodi džamije bili su dobrovoljni pri-lozi vjernika. Budući da su u borbama koje su u drugoj polovini XIX stoljeća vođene oko Jajca Bošnjaci ovog grada ostali bez imovine, a i sama Osmanska država se nalazila u teškoj situaciji i nije bila u mogućnosti pomoći im oko obnove, džamija je sve više propadala. U takvom stanju desila se okupacija Bosne i Hercegovine 1878. godine koja je dovela do usložnjavanja situacije oko džamije.

Naime, uspostavom nove, austrougarske, kršćanske vlasti, sve češće su se u Jajcu mogli čuti glasovi o tome kako će Sultan Sulejmanova džamija ponovo biti pretvorena u crkvu, što je dovelo do iznimnog negodovanja Bošnjaka. Posebnu uzbunu među njima izazvalo je privremeno pretvaranje džamijskog prostora u skladište za balvane i skidanje alema s munare u junu 1888. godine,⁶⁷ nakon čega su u gradu izbili veliki neredi zbog kojih je i kajmekam⁶⁸ iz Banjaluke bio prisiljen doći u Jajce.

U dopisu iz 1888. godine o tome stoji:

„U tvrđavi koja se nalazi u našem gradu ima otprilike oko dvije stotine muslimanskih kuća. Osim jedne jevrejske pored čaršije, nema ni jedne koja pripada nekom drugom narodu. Spomenuta džamija nalazi se pored tvrđave prema središtu čaršije, dok su oko tvrđave naseljeni pravoslavni i katolici koji imaju po jednu crkvu koje su im dovoljne. Pa i pored toga, neki od njih, bilo da su pravoslavni ili katolici, izjavljivali su da će džamija biti pretvorena u crkvu. Uz sve to, prije pet-šest dana u džamiju je, po nalogu Zemaljske vlade, smještena određena količina balvana koji su se trebali koristiti u gradnji jedne velike zgrade, što je kod muslimana izazvalo veliko nezadovoljstvo. Oni su uputili predstavku kajmekamu u Banjoj Luci u kojoj su ga nastojali o svemu izvijestiti. Međutim, već u petak, sedamnaestog dana ovog mjeseca, po nalogu državne vlasti, izvedeni su posebni radovi u kojima je skinut dio minareta, od vrha do šerefeta, jer je bio u veoma lošem stanju. To je prouzročilo izbijanje velikih nereda među muslimanima, te je i kajmekam koji je obaviješten u vezi s ovim događajem taj isti dan došao iz Banje Luke, a i slučajnosti jučer, u subotu u vrijeme akšama, bio je rođendan Njegove ekselencije cara⁶⁹. U razgovoru koji je vođen na zvaničnom prijemu između kajmekama i predstavnika muslimanskog stanovništva Mustafa-bega Bahtijarevića i Mustafa-bega Džabića⁷⁰ radi iznalaženja rješenja u vezi s obnavljanjem objekta⁷¹, kajmekam

---

67 J. Kujundžić, „Srednjovjekovne crkve...“, str. 280.

68 *Kajmekam* – sreski načelnik. Vidi: A. Škaljić, *Turcizmi...*, str. 384.

69 Franjo Josip I rođen je 18. augusta 1830. godine.

70 Dvojica uglednika iz Jajca koji su među ostalima potpisali molbu za obnovu džamije 1888. godine.

71 Misli se na džamiju.

im je saopštio da je dio minareta, od vrha do šerefeta, i ranije bio u lošem stanju i predstavljao veliku opasnost (za prolaznike) i da je na njegovom mjestu prije osmanskog osvojenja (Bosne) bio visoki crkveni zvonik koji je dominirao krajem te da bi taj objekat trebao tu i ostati kao spomenik za buduća vremena. Da bi ga zaštitali od potpunog propadanja, skinuto je kamenje s minareta, od vrha do šerefeta, i taj dio će biti natkriven krovom.^{72“}

Skidanje alema i zaštita krova munare (tornja) Sultan Sulejmanove džamije, o kojima govori kajmekam u gornjem dopisu, učinjeni su povodom posjete princa Rudolfa Habsburškog Jajcu, a u okviru konzervatorskih radova koje je vodio Zemaljski muzej u Sarajevu, čiji se tadašnji kustos Ćiro Truhelka veoma zanimalo za Jajce, o kojem je napisao i zasebnu studiju.⁷³

U radovima koji su nakon okupacije u nekoliko navrata vršeni na džamiji Bošnjaci Jajca su, ne bez razloga, prepoznali da vlasti ne žele u objektu džamiju već crkvu, o čemu su se uveliko širile glasine po gradu. Vlasti su o tome obavijestile banjalučkog kajmekama koji je uglednim Jajčanima, kako stoji u dopisu, rekao:

„...jer, sve kad bi muslimani utrošili i četrdeset hiljada forinti ta džamija, koja je prvo bila crkva, nakon što je devastirana više neće moći biti džamija. Dok je još bio u službenoj posjeti Jajcu kajmekam je, također, saopštio da tu neće moći biti izgrađena ni crkva.^{74“}

Još im je kazao da bi obnova Sultan Sulejmanove džamije bila suprotna potpisanim međudržavnim ugovorima te da bi to uznemirilo pripadnike drugih vjera u gradu. Uglednici Bošnjaci Jajca nisu bili zadovoljni takvim, kako su ga nazvali, kukavičkim pristupkom kajmekama kojeg su obavijestili da im, ako džamija bude pretvorena u crkvu, *ne preostaje ništa drugo ne da se iselete*. Također su mu rekli:

„...da bi navedeni minaret mogao biti izgrađen i obnovljen u najljepšem izdanju kao što je i ranije bio, te tako postati spomenik za buduća vremena, što su svaki ponaosob svojim potpisom i pečatom i potvrdili.^{75“}

U tom smislu, a kako bi džamiju Sultan Sulejmana ospesobili za izvršavanje vjerskih obreda, Bošnjaci iz Jajca su uputili molbe Zemaljskoj vladni i Zemaljskoj vakufskoj komisiji u Sarajevu da im izdaju dozvolu i finansijski im pomognu obnovu džamije koja je trebala koštati, kako su izračunali, najviše dvije hiljade i petsto forinti.⁷⁶

Paralelno s naporima muslimana u Jajcu da obnove i sačuvaju džamiju Sultan Sulejmana, katolici iz ovog grada uputili su molbu franjevačkom pro-

72 „Molba Mustajbega Bahtijarevića..., (ZVK), 35/1868.

73 Ćiro Truhelka, *Kraljevski grad Jajce. Povijest i zanimljivosti*, Sarajevo, 1904.

74 „Molba Mustajbega Bahtijarevića..., (ZVK), 35/1868.

75 Ibid.

76 Ibid.

vincijalu fra Anti Čoriću da poradi na tome da se objekat vrati u franjevačko vlasništvo.⁷⁷ Katolici u Jajcu čak su pokušali u džamiji održati misu, što im nije bilo dozvoljeno.⁷⁸ Budući da je nakon nemira u Jajcu izazvanih rušenjem alema s munare, s ciljem smirivanja muslimanskog stanovništva, Zemaljska vlada garantovala da džamija neće biti pretvorena u crkvu. Kako bi spriječila eventualne sporove oko vlasništva nad objektom i zabranila bilo kakve radeve na džamiji koji bi mogli narušiti njenu historijsku vrijednost, Vlada je 27. juna 1892. godine donijela Zakon kojim je proglašila džamiju spomenikom kulture i predala je na upravljanje Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Iako je kotarski predstojnik Radimski tražio da se džamija uknjiži kao državno vlasništvo, uvažen je zahtjev jajačkog murevelije Žužić Sajida⁷⁹ pa je džamija Rješenjem Zemaljske vlade uknjižena kao posjed Vakufskog povjereništva u Jajcu pod pokroviteljstvom Zemaljskog muzeja u Sarajevu.⁸⁰

U desetljećima koja su uslijedila zidine džamije prepuštene su zubu vremena i objekat je postepeno propadao. Neposredno pred Drugi svjetski rat sarajevske novine *Jugoslovenski list* objavile su javni apel Vakufskoj direkciji u Sarajevu da „bivšu crkvu sv. Luke u Jajcu prepusti muzejском društvu“. U ovom apelu navodi se citat iz zagrebačkih novina *Jutarnji list* koje pišu o tome kako je objekat džamije ograđen bodljikavom žicom, zarastao je u draču, te bi ga Vakufska direkcija trebala predati u vlasništvo katolicima u Bosni koji bi se o njemu znali brinuti.⁸¹ Objavljeni tekst u *Jutarnjem listu* tendenciozno je napisan s ciljem predstavljanja Vakufskog povjereništva u Jajcu nesposobnim da se brine za objekte u svom vlasništvu. Autor teksta svjesno previđa činjenicu da, iako je objekat džamije u imovinsko-pravnom pogledu bio u vlasništvu Vakufskog povjerenstva, objekat je bio proglašen nacionalnim spomenikom i nisu bili dozvoljeni nikakvi radovi na njemu bez saglasnosti Zemaljskog muzeja u Sarajevu koji nakon inicijalnih radova krajem XIX stoljeća u prvim decenijama XX stoljeća nije poduzimao nikakve radeve na zaštiti zgrade džamije. S te strane, prava adresa za kritiku nije bilo Vakufsko povjerenstvo u Jajcu koje je, u cilju zaštite objekta, oko džamije postavilo drvenu ogradu nad kojom je bila stavljena žica kako bi se spriječila djeca da ulaze u objekat i eventualno se ozlijede te kako bi spriječili krađu kamenja iz džamije, što su pojedinci u nekoliko navrata činili. Unutar džamije bila je zasađena trava koja se godišnje dva puta kosila, a ispred džamije su, radi

---

77 Juraj Kujundžić, „Srednjovjekovne crkve..., str. 280.

78 Vidi: „Dopis Sreskog vakufsko mearifskog povjerenstva u Jajcu“ od 28. maja 1939, u: AIZBiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, UM-3-633/1941.

79 Ibid.

80 J. Kujundžić, „Srednjovjekovne crkve..., str. 280.

81 „Apel na direkciju Vakufa“, *Jutarnji list* od 18. maja 1939. godine, navedeno prema: AIZBiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, UM-3-633/1941.

ljepšeg izgleda, bila posađena stabla bagrema koja su se svake godine šišala. Vakufsko povjerenstvo u Jajcu je o svom trošku 1932/33. pokrilo munaru i obnovilo ogradu oko džamije.⁸²

Isti dan kada je objavljen apel u *Jugoslovenskom listu*, Vakufska direkcija u Sarajevu uputila je dopis Vakufskom povjerenstvu u Jajcu u kojem ih poziva da u što kraćem roku dostave izvještaj o ovom pitanju i svoj prijedlog za njegovo rješavanje.⁸³ Vakufsko povjerenstvo u Jajcu odgovorilo je na ovaj dopis 25. maja 1939. godine. U svom dopisu oni su ukazali na neistine objavljene u *Jutarnjem listu* i iskazali svoje nezadovoljstvo činjenicom da, zbog nemoćnosti da obnove džamiju, samo trpe štetu zbog troškova čišćenja zidina i njihovog popravka. Svoj dopis Vakufsko povjerenstvo u Jajcu završilo je rečenicom: „Najodlučnije smo protiv toga da se udovolji želji onih koji su napisali onaj svoj apel na Vakufsku direkciju u *Jugoslovenskom listu*.“⁸⁴

Budući da nikakve upute iz Sarajeva o pitanju obnove Sultan Sulejmanove džamije nisu dolazile u Jajce, na poziv predsjednika Općine gospodina Smaila Hadžiosmanovića održan je 8. decembra 1939. godine sastanak predstavnika Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Jajcu, Općinskog turističkog odbora, Društva za očuvanje starina u Jajcu i Planinarskog društva „Gorica“, s jednom tačkom dnevnog reda: Sanacija Sultan Sulejmanove džamije. Na sastanku je jednoglasno zaključeno da je, bez obzira na veliku historijsku važnost objekta, neophodno poduzeti sve potrebne mjere kako bi se sačuvala zgrada džamije od potpunog rušenja. U tom smislu dogovoren je da se, s dozvolom predsjednika Vakufsko-mearifskog povjerenstva, izvrši pregled zgrade kako bi se utvrdilo stvarno stanje i sačinili prijedlozi za sanaciju objekta. Već sljedećeg dana, 9. decembra 1939, u prisustvu Mehmedalije Kapetanovića, kadije i predsjednika Vakufsko-mearifskog povjerenstva i Mustafe Bubrića, mutevelije, predstavnici gornjih organizacija pregledali su zgradu džamije s munarom (tornjem) i sačinili prijedloge za popravak. Za naš rad najzanimljivije su predložene mjere za očuvanje objekta:

1. Osiguravanje dozvole od Vakufskog povjerenstva u Jajcu, uz poštivanje njegovog prava vlasništva i vjerskih interesa, za izvođenje predloženih popravki na objektu.
2. Troškove popravka objekta pokrit će Društvo za očuvanje starina i Općinski turistički odbor u Jajcu.

---

82 „Dopis Sreskog vakufsko mearifskog povjerenstva u Jajcu“ od 28. maja 1939, u : AIZBiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, UM-3-633/1941.

83 „Dopis Vakufske direkcije u Sarajevu“, br. 9501/39 od 18. maja 1939, u: AIZBiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, UM-3-633/1941.

84 „Dopis Sreskog vakufsko mearifskog povjerenstva u Jajcu“ od 28. maja 1939, u: AIZBiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, UM-3-633/1941.

3. Vakufsko povjerenstvo se moli da prepusti brigu oko čuvanja objekta i njegovog eventualnog kasnijeg popravka Društvu za očuvanje starina, s tim što će se za svaki naknadni rad na objektu tražiti dozvola od vlasnika.
4. Da bi se priznalo vlasništvo nad objektom, Društvo za očuvanje starina će godišnje Vakufskom povjerenstvu plaćati iznos od 5 dinara (zakupnine).
5. U slučaju da Društvo za očuvanje starina ne bi obraćalo dovoljno pažnje zaštiti objekta, priznaje se pravo vlasniku da opomene isto na izvršavanje svojih obaveza. Ukoliko i nakon treće opomene ovo Društvo ne bi ispunilo svoje obaveze, Vakufsko povjerenstvo ima pravo preuzeti brigu o objektu u svoje ruke.
6. Ugovor o navedenom između Vakufskog povjerenstva u Jajcu i Društva za očuvanje starina potpisao bi se na rok od pet godina s mogućnošću njegovog produljenja.⁸⁵

Izvještaj o održanom sastanku u općini Jajce zajedno sa Zapisnikom o pregledu objekta i mjerama za njegovu sanaciju dostavljen je preko Vakufskog povjerenstva u Jajcu Vakufskoj direkciji u Sarajevu. U dopisu koji je Povjerenstvo u Jajcu tada dostavilo Vakufskoj direkciji, predsjednik Povjerenstva gosp. Kulenović jasno je izrazio svoju zabrinutost: „Ukoliko bi naslov (Vakufska direkcija) bio za to (da se potpiše ugovor s Društvom za očuvanje spomenika), ovo povjerenstvo je mišljenja da treba voditi stroge pažnje o interesima Vakufa u pogledu posjeda i vlasništva.“⁸⁶ Budući da se radilo o davanju vakufskog objekta u najam na pet godina, Vakufska direkcija je, uz napomenu da s tehničke strane nema nikakve zapreke, dopisom od 5. februara 1940. godine tražila od Ulema-medžlisa u Sarajevu mišljenje o tome. Ulema-medžlis očigledno nije smatrao da je ovaj predmet prioritetan, jer ni nakon tri požurnice upućene od strane Vakufske direkcije tokom 1940. godine njihov zahtjev nije bio riješen.⁸⁷ Sljedeće, 1941. godine strahote Drugog svjetskog rata sa svom svojom žestinom zahvatile su cijelu Bosnu i Hercegovinu, a užiži zbivanja našlo se maleno Jajce.

Zaključak

Poslije osvojenja Jajca 1528. godine Osmanlije su postojeću crkvu sv. Marije preuredili u džamiju. Pošto pretvaranje crkvi u džamije na novoosvo-

85 „Dopis Društva za čuvanje starina u Jajcu“ od 10. decembra 1939, u: AIZBiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, UM-3-633/1941.

86 „Dopis Sreskog vakufsko mearifskog povjerenstva u Jajcu“ od 15. maja 1940, u: AIZBiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, UM-3-633/1941.

87 Vidi: AIZBiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, UM-3-633/1941.

jenim područjima nije bila uobičajena praksa Osmanlija, Ismet Bušatlić je kao mogući razlog za takav postupak u Jajcu naveo osvetu Turaka za izdaju lokalnog kršćanskog stanovništva kojom je krajem 1463. godine omogućeno ugarskom kralju Matiji Korvinu da od Osmanlija ponovo preotme Jajce. Uz to, u radu smo iznijeli tvrdnju da je crkva sv. Marije u Jajcu pretvorena u džamiju iz praktičnih razloga. Naime, sporazumno predajom grada svi stambeni objekti bili su sačuvani pa nije bilo potrebe za izgradnjom novih, a kako u gradu decenijama nakon osvojenja nije bilo drugih stanovnika osim osmanskih vojnika i civila u službi vojske, nije bilo potrebe za izgradnjom nove džamije, već je za tu namjenu preuređena postojeća crkva.

Nakon donošenja odluke o pretvaranju crkve u džamiju, objekat je preuređen za njegovu novu namjenu. Za historiju Jajca i Bosne i Hercegovine sretna je okolnost da zahvati na crkvi nisu bili veliki, čime je sačuvana neprocjenjiva kulturno-civilizacijska vrijednost ovog objekta.

S otvaranjem džamije započinje formiranje džemata koji se u prvim decenijama nakon osvojenja Jajca grupisao oko nje. Dugi niz godina džemat časne džamije sultana Sulejman-hana bio je jedan od najvećih u gradu.

U džamiji sultana Sulejman-hana u Jajcu obavljele su se sve službe uobičajene za džamije tog ranga. Džamija je od njenog osnivanja 1528. godine do stradanja u požaru 1832. godine imala imama, hatiba, mujezinu, muallima, ferraša, sermahifila i druge službe po potrebi. U radu smo naveli podatke o svim službenicima Sultan Sulejmanove džamije do kojih smo na osnovu objavljene grade i izvora mogli doći.

Imajući u vidu do sada poznate podatke o finansiranju Sultan Sulejmanove džamije u Jajcu, jer nije poznato da je džamija imala svoj vakuf ili sopstveni izvor prihoda, konstatirali smo da su službenici ove džamije bili državni službenici isplaćivani iz timara koje im je država određivala ili su plaće dobijali direktno iz državne blagajne.

Poslije nemilih događaja koji su doveli do sloma Husein-kapetana Građaščevića, u Jajce je radi sproveđenja vezirovih odluka poslan odred vojnika *arnauta* koji su nepažnjom 1832. godine izazvali požar u kojem je stradala i Sultan Sulejmanova džamija. U radu smo naveli da su glavni razlozi zbog kojih džamija nije bila obnovljena nepovoljne historijske okolnosti, česte bune i borbe koje su se do austrougarske okupacije 1878. godine vodile u i oko Jajca, te nedostatak prihoda uzrokovanih činjenicom da džamija nije imala sopstvenog vakufa. Osimrašeno bošnjačko stanovništvo koje je često bilo primoravano da se uslijed borbi iseljava iz Jajca polovinom XIX stoljeća, bez državne pomoći koja nije dolazila, nije bilo u mogućnosti obnoviti džamiju.

Austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine lokalni katolici počeli su širiti vijesti o tome da će ruinirana Sultan Sulejmanova džamija ponovo

biti pretvorena u crkvu. Nakon što je 1888. godine skinut alem s munare, došlo je u Jajcu do nereda izazvanih od strane Bošnjaka koji su u takvom postupku prepoznali ostvarivanje ideje o pretvaranju džamije u crkvu. Radi smirivanja situacije država je usvojila kompromisno rješenje: džamija je proglašena nacionalnim spomenikom, a uknjižena je kao posjed Vakufskog povjerenstva u Jajcu. Iako je bilo pokušaja izuzimanja džamije iz vlasništva Islamske zajednice, do Drugog svjetskog rata džamija nije mijenjala status.

Tokom teških godina Drugog svjetskog rata Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini se širom države, pa i u Jajcu, bavila očuvanjem života, pomaganjem izbjeglicama i osiguravanjem minimalnih uslova za odvijanje vjerskog života. Briga o porušenom objektu Sultan Sulejmanove džamije ostavljena je da čeka neka bolja vremena. Nažalost, ta bolja vremena za Sultan Sulejmanovu džamiju, kako se čini, ni 75 godina nakon Drugog svjetskog rata još uvijek nisu došla.

Sultan Sulayman's Mosque in Jajce from its Foundation (1528) until the Second World War (1941)

Abstract

After the conquest of Jajce in 1528, by order of the Ottoman rule, the former Church of St. Mary was converted into a mosque which was named after the then sultan, namely Sultan Suleyman's Mosque or the Emperor's Mosque. Without referring to the pre-Ottoman period of the construction and activities of St. Mary's Church for which our literature accumulated considerable material, this paper will focus on the period of the foundation of the mosque in 1528 until the beginning of the Second World War. Based on the archival material and published sources, this paper tries to explain why St. Mary's Church had been converted into a mosque and how that had been done. More significant events from the history of the mosque are highlighted, and also imams, hatibs, muezzins and other mosque officials are portrayed chronologically to the present day. Special attention is focused on the history of Sultan Sulayman's Mosque in the 19th century when a fire broke out at the mosque, and it has never been restored to the present day. Referring to the sources from the archives of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina, the author has pointed to the causes of the fact that the mosque was not restored after the fire.

Key words: Sultan Sulejman's Mosque, Fethija, Jajce, Church of st. Mary.